

ՀԱՋԱՐ ԵՒ ՄԷԿ ԳԻՂԵՐԱՅԻՆ ԶՐՈՅՑՆԵՐ

(Որ մոռացել է պատմել Շէհերազադը և պատմում է դէրւիշը):

I.

Պ ԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՓԱՅՏԵԱՅ ՍՈՒՐԻ

Դուք շատ էք լսել որ արաբացոց, պարսից արքաներ սիրում էին գիշերով ծպտած դուրս ելնել, ժողովրդի, բազմութեան մէջը միշտ մտնել, նրանց ցաւերը քննել-իմանալ ու կեանքը տեսնել:

Այդպէս էր նաև մեծն Շահ-Աբբասը, արքայից արքայն: Շարաթուալ մէջ մի քանի գիշեր, երբեմն վաճառականի հագուստը հագին, երբեմն ուխտաւորի և կամ եկւորի... մի ծառայ միայն հետն՝ առած կամ լաճախ իսկ մեն-մենակ՝ ման էր գալիս փողոց ու բազար, լըսում խօսակցութիւն, գանդատ ու վշտեր և շատ էր պատահում, որ այս կամ այն դատաւոր, խան կամ իշխանաւոր, յանկարծ պատժւում էր՝ առանց իմանալու թէ ո՞վ նրան մատնեց կամ ո՞վ բողոքեց:

Մի երեկոյ էլ այդպէս, մեծ արքան մենակ դուրս ելաւ: Հագել էր նա բարեպաշտ ու թափառական դէրւիշի հագուստ, մազերը զգգգել, քաշկիւլը ¹⁾ կախել, տապարը ձեռք առել ու Սպահանի բազարը ներս մտել:

Խանութներն ամէն արդէն կողպուած էին: Գիշերային պահապանները կծկուած ձէթէ աղօտ ճրագի կողքին՝ քաղցր ննջում էին: Շահ-Աբբասն անցաւ, եր-

¹⁾ Բաշկիւլ. Հնդկական բօքօ ընկոյզից աման, որ ունի ամէն դէրւիշ կողքից կախած թէ ջրի և թէ կերակուրի համար:

կար ման եկաւ, զննեց ամէն բան և երբ մի խանութի առջևից անցաւ, տեսաւ որ ներսում մի լոյս էր վառւում:

Հետաքրքրուեց, կանգ առաւ, աչքը դռան ճեղքին դրեց, ականարկը ներս թափանցեց և ահա ինչ տեսաւ:

Հնակարկատի մի խանութ էր այդ. խղճուկ, ողորմելի: Հազիւ մի քանի հին ու մին կօշիկ, մի քանի կտոր ժանգոտ գործիքներ, ապա կտրտուած հնամաշ կարպետ, որի վրայ նստել էր ինքը—հնակարկատը և... որը զարմանալին էր, առջևն ունէր մի սեղան, որի վրայի կերակուրն ու խմիչքը կրկնապատիկ զին ունէր, քան ամբողջ խանութի եղած-չեղածը:

Շահը զարմացաւ:

—Այս քիչ գաղտնիք է. մտածեց երկար—հրտեղից է սրան այս շքեղ ճաշը:

Վճռեց իմանալ: Տոպարով բաղնից խանութի դուռը և որպէս դէրւիշ՝ սկսեց երգել:

—Ես հազրաթը Ալի, դէրւիշ եմ ես, ո՞վ հաւատացեալ, բայց դուռդ և տո՛ւր դէրւիշին բաժին:

—Հեռացիր, դէրւիշ, գոչեց ներսից հնակարկատը—ոչինչ չունիմ քեզ տալու:

—Ստու՛մ ես, միւսիւման, առջևումդ կերակուր ունիս, տո՛ւր դէրւիշին բաժինը:

Այնքան նա երգեց, այնքան պահանջեց, որ հնակարկատը ստիպուած, քրթմնջալով, մտքումը՝ գրողին ուղարկելով բոլոր դէրւիշներին, դուռը բաց արաւ:

—Ի՞նչ ես ուզում, մարդ, գոչեց զայրացած—ինչո՞ւ չես թողնում հանգիստ հաց ուտել:

—Անուշներ լինի, ասաց շահը դէրւիշի շեշտով—միայն թէ ես էլ անօթի եմ, թող որ մասնակցեմ այս շքեղ ճաշին:

—Լաւ ուրեմն. խօսեց հնակարկատը—ներս մտիւ, հաց կեր. միայն, երդում եմ մարգարէի երկար մօրութիւնով և հազրաթ Ալու զօրեղ բազուկով, որ եթէ հարցեր տաս կամ հետաքրքրուես, իսկոյն դուրս կանեմ քեզ:

Շահը լռութեամբ մտաւ, նստեց սեղանի առաջ, բայց ձեռք չը տուաւ և ոչ մի բանի:

— Կեր, գէրւիշ աղա:

— Ո՛չ երբէք, ասաց շահը— Ձեմ կարող ուտել ես մի սեղանից, որի որտեղից գալը չը գիտեմ. խեղճ հնա-
փարկատ ես դու, ունեցածդ՝ ոչինչ. որտեղից ես ձեռք
բերել այսպիսի լաւ ճաշ:

— Դ՛ուրս, դ՛ուրս, իսկո՛յն դուրս ելիր, երգմնազանց
գէրւիշ. խօսք չը տուէր դու, որ չը պիտի հարց տաս
և հետաքրքրուես...

— Ե՛ս, ժպտաց շահը— խօսք չը տուի ես և, վկայ
մարգարէն, դուրս էլ չեմ գնալ, մինչև որ հարցիս չը
պատասխանես:

Հնակարկատը տեսաւ, որ ուրիշ ճար չունէր. մի
քիչ մը մըթաց, մի քիչ հայհոյեց, բայց լետոյ ասաց.

— Լաւ, ի՛նչ կայ այստեղ ծածուկ կամ հրաշք: Ամ-
բողջ օրը գործում եմ և շատ լաւ գործում, իսկ երե-
կոյեան— ես մենակ մարդ եմ, սիրում եմ լաւ ճաշ—
ինչ որ շահում եմ՝ բոլորը տալիս եմ ճաշի. ամէն ե-
րեկոյ նոյն ճաշը ունիմ...

Շահին հնակարկատի պարզ խօսքերը շատ զուար-
ճացրին:

— Դու խնայող չես, միւսիւման. ասաց— իսկ թէ
հիւանդանաս կամ գործ չը լինի...

— Թէ հիւանդանամ, ուտելու պէտք չը կայ— Աս-
տուած ողորմած է. թէ գործ չունենամ, ուրիշ գործ
կանեմ. ուտել սիրում եմ. լաւ որկոր ունիմ...

Շահը ծիծաղեց:

— Իսկ եթէ, ասաց— վաղը շահն յանկարծ արգելի
հնակարկատների արհեստը, լետոյ ինչ կանես:

— Բերանդ բարիով բաց, էլ աղա գէրւիշ. շահն
ինչո՛ւ պիտի արգելի խեղճ մարդկանց՝ գործել և լաւ
էլ ուտել:

— Ո՛վ գիտէ. շահ է. արգելեց-պըծաւ. ի՛նչ կարող
ես ասել:

Հնակարկատը գլուխը քորեց քիչ, լետոյ ծիծաղեց,
ասաց.

— Շատ զուարճալի մարդ ես դու, գէրւիշ. էհ, ե-
թէ շահը հնակարկատութիւնը արգելի, Աստուած ողոր-
մած է. քաղցած չենք մնալ...

Միւս օրը Ծահ-Աբբասը հրաման արձակեց, որ հնա-
կարկատութեան գործը լիովին արգելուի և որ ոչ ոք չը
համարձակուի նրանով զբաղուել: Ծահ էր, արգելեց՝ պըր-
ծաւ գնաց, ո՞վ կարող էր ասել ինչո՞ւ, ինչ պատճառով:
Ապա, երբ մթնել էր, շահը նորից գէրւելը հա-
գուստը հագաւ, տապարը ձեռքն առաւ և գնաց բազար:
Նորից երկար ման եկաւ և մօտեցաւ հնակարկատի
խանութին ու ներս նայեց դռան ճեղքից և երբ նա-
յեց՝ սաստիկ զարմացաւ: Հնակարկատը էլի զուարթ, ո-
րախ՝ երէկուալ՝ նման մի ճաշ առաջին, կերած ու խմած,
գեղգեղ երգում էր:

— Այս ինչպէս բան է, մտածեց շահը— պէտք է
իմանալ թէ՛ որտեղից այժմ այս ճաշն է գտել:

Եւ դուռը բաղխեց:

— Ես Ալի հազրաթ... ո՞վ հաւատացեալ, բաց դուռդ
և տուր գէրւելին բաժին:

— Գնա՛ կորիւր, չարամիտ գէրւելի. գոչեց ներսից
հնակարկատը— դու չարագուշակ մարդ ես ինձ համար:
հեռացիր քանի դեռ չեմ բարկացել. ոչինչ չունիմ քեզ
բաժին տալու:

— Ստո՛ւմ ես, միւսիւման. առջևումդ լաւ-լաւ կե-
րակուր ունիս. տուր գէրւելին հասած բաժինը...

Հնակարկատը դուռը բաց չարաւ: Զահը լամառեց,
երեսը պնդացրեց, խնդրեց, համոզեց և վերջապէս մը-
տաւ, բայց էլի հաց չը կերաւ և նոյն հարցը տուեց.

— Խեղճ հնակարկատ. ես, շահն էլ այդ արհեստը
այսօր առգիլեց. ասա՛ ինձ, միւսիւման, որտեղից է քեզ
ճաշը. չը լինի գողութեամբ ես զբաղուում:

— Լռի՛ր, գէրւելի աղա, գոչեց հնակարկատը— ինձ
Ահմէդ կոսեն, լաւ հօր որդի եմ և կեանքումս երբէք
ոչ ստել եմ, ոչ էլ գողացել:

— Բացատրի՛ր ուրեմն, իմ բարի Ահմէդ:

— Դու աներես ես, ո՞վ աղա գէրւելի. բարկացաւ
հնակարկատը— և չը գիտեմ ինչպէս վարուեմ քեզ հետ:
Բայց ես կռուել չեմ սիրում, ոչ էլ բարկանալ. ուրեմն
իմացիր: Զահը պատրաստուում է ամառանոց գնալ. դո-
րա համար էլ նրա ծառաները այսօր փողոց ու բազար
ընկած, որքան ջորի տեսնում էին, մտրակի առաջն ա-

բաժ պալատ էին տանում որ շահի բեռները կրեն։ Եթէ ջորեպանը քիչ կաշառք էր տալիս, նրա ջորիներին էլ չէին դիպչում։ Ես էլ այդ տեսայ։ Իսկոյն Ֆէրրաշի մի նշան գտայ, կպցրի գլխարկիս, հօրեցս մի հին սուր էր մնացել, կապեցի կողքիս, փողոցներն ընկայ, ջորիներ գտայ. շատ աղմկեցի, շատ սպառնացի, կաշառքներ առի ¹⁾ և այնքան միայն, որքան պէտք էր իմ ճաշի համար... Բնչ արած, լաւ որկոր ունիմ...

— Ծարպիկ ես եղել, Ահմէդ, ծիծաղեց շահը. բայց չես մտածում, որ շահը կարող է իմանալ և այդ էլ արգելել։ Բնչ կանես դու այն ժամանակ այդ մեծ որկորիդ հետ։

— Ելի՞ բերանդ չարով բաց արիր... Եթէ արգելի Աստուած ողորմած է, քաղցած չենք մնալ...

—

Միւս օրը շահը դարձեալ հրամայեց որ արգելուի ջորիներ հաւաքելը։ Ապա, երբ միջնել էր, դարձեալ դէրուիշի հագուստը հագաւ և եկաւ կանգնելու Ահմէդի խանութի առաջ։

ձեղքից ներս նայեց և այս անգամ կատարեալ ապշեց՝ տեսնելով որ հնակարկատը էլի ուրախ զուարթ, երէկուալ պէս մի ճաշ առաջը դրած, նստել ուտում էր։

— Աստուած է վկայ, այս հնակարկատը կախարդ է եղել. այս ճաշը ո՛րտեղից է գտել։

Եւ դուռը բաղխեց։

— Ես հաղըաթը Ալի, ո՛վ միւսխիման, բաց դուռը և նորից տուր դէրուիշին բաժին։

Հնակարկատը ճանաչեց դէրուիշի ձայնը. իսկոյն վեր թռաւ, մի հին կոշիկ գտաւ, շարտեց դէպի դուռը և գոչեց։

— Գորիւր, հեռացիր, դժոխքի օրդի. հերիք չէր որ բերնիցդ չար խօսքեր ելան և բոլորը կատարուեցան։ Գնա՛, այլ ևս ո՛չ մի փշուր քեզ չունիմ տալու։

— Ստո՛ւմ ես, Ահմէդ. ասաց շահը — առջևումդ կերակուր ունիս. տուր դէրուիշի բաժինը։

¹⁾ Պարսկաստանում կաշառքը գողութիւն չէ համարւում, այլ մէղախիլ (եկամուս)։

Ու այնքան բաղխեց, այնքան աղօթեց-երգեց, այնքան աղաչեց, որ Հնակարկատը—խսկապէս ո՛չ անգուլթ և ո՛չ էլ չար մարդ—գուռը բաց արաւ, դէրուշին ներս առաւ:

Շահը դարձեալ Հացին ձեռք չը տուաւ:

—Այս քնչ է, Ահմէդ, ասաց նա—դու մի խեղճ Հնակարկատ. շահն էլ այդ արհեստը երէկ արգելեց. խորամանկութեան դիմեցիր, Ֆէրրաշ եղար—նա էլ խափանուեց. ասա ինձ, միւսիւման, որտեղից է ճաշը. չը լինի՞ դու ողորմութիւն ես հաւաքում:

—Լռի՛ր, դէրուշ աղա. զայլոցաւ Ահմէդը—ես մեծ հօր որդի եմ, թէև աղքատ. աւելի շուտ քաղցած կը մեռնեմ, քան ձեռք կը պարզեմ: Իմ այս ճաշը, լըսի՛ր, թէ ինչպէս եմ գտել: Հայրս մի հին, ժանդոտ սուր ունէր, բայց երկաթը լաւ. տարայ այսօր բազար, երկաթը ծախեցի—կոթն իբր լիշատակ ինձ թողի—և նրա փողով այս ճաշն առի:

—Բայց չէ՞ որ սուրդ ահա այնտեղ է.

—Այո. բայց երկաթի տեղ փայտ դնել տուի...Ահա գաղտնիքը:

Շահը կուշտ ծիծաղեց: Ահմէդին արդէն նա սկսել էր սիրել և շատ հաւանել:

Եւ ոչինչ չ'ասաց. կերաւ ու խմեց, երգեց ու օրհնեց և բարեկամաբար Ահմէդից բաժնուեց:

—

Երկրորդ օրը Շահ-Աբբասը իր գահին նստեց և հրամայեց գնալ—որոնել, քաղաքում որքան Ֆէրրաշ կամ մի օր իսկ Ֆէրրաշութիւն արածներ կային, ժողովել և իր առաջը բերել իրենց: Հագուստով, իրենց սրերով:

Ու գնացին: Երեկոյեան դէմ մի երկար շարք՝ պատկառանօք եկան կանգնելու նրա առաջ:

Շահ-Աբբասը նայեց: Ահմէդն էլ նոցա մէջն էր իր փայտեայ սրով՝ պատեանի մէջն անշուշտ:

Եւ շահը մտածեց նորից զուարճանալ: Ու երբ երկար դուռանը կարդաց, լանկարծ գլուխը բարձրացրեց, խստութեամբ նայեց բոլորին, նայեց Ահմէդին, դէմքը խիստ կնճռեց ու ասաց.

— Դո՛ւ, անունդ ի՞նչ է.

— Ահմէդ, քեզ ծառայ.

— Լաւ ուրեմն, Ահմէդ, կողքիդ ընկերը հանգիստ չէ կանգնած. հան սուրդ և կտրիւր նրա գլուխը:

Սարսափը տիրեց ամենքին: Ահմէդը շփոթուեց, սաստիկ գունատուեց:

— Զերդ մեծութիւն. գոչեց նա ուժգին և քիչ ծաղրածու— ընկերս ահա շատ հանգիստ է կանգնած, մի հրամայիր ինձ անմեղ արիւն թափելու:

— Ի՛նչ... որոտաց շահը— դու համարձակու՞մ ես հրամանս չը կատարել: Երևտ, հան սուրդ և դրա գլուխը կտրիր:

Եւ մտքումը զուարճանում էր տեսնելով Ահմէդի շփոթութիւնը, բայց հաշուի չէր առել Ահմէդի ճարպիկութիւնը:

Հնակարկատը երկրպագեց շահին, փորձեց աղաչել, խնդրել— համոզել և այդ՝ աւելի էր զուարճացնում ինքնակալին:

— Խփիր, գոռաց նա— խփիր թէ չէ քո գլուխը կը կտրեն:

Ահմէդը տեսաւ որ ուրիշ ճար չուներ, չը խայտառակուելու շո՛ւտ հնարքը գտաւ. աչքերը երկինք բարձրացրեց, աղօթեց ու գոչեց բարձրաձայն.

— Ո՛վ դու արդար Աստուած և մեծ մարգարէ, տեսնում է՞ք որ այստեղ ստիպում են ինձ անիրաւ բան անել. եթէ ընկերս անմեղ է, թո՛ղ սուրս պատեանում իսկոյն փայտի փոխուի:

Եւ մեծ ոյժով սուրը դուրս քաշեց: Ամէնքը ապշեցին. սուրը փայտ էր դարձել:

Արքան ծիծաղեց. շատ զուարճացաւ, հրամայեց իսկոյն Ահմէդին դատաւորի պաշտօն տալ և ասաց նրան.

— Ահմէդ, այժմ դատաւոր ես. յիշիր փայտի սուրդ և ամեն անգամ, երբ կասկածի մէջ ընկնես լանցաւորի համար, աղօթիր Աստծուն այնպէս, ինչպէս այժմ աղօթեցիր...

—

Ասում են որ Ահմէդը մինչև իր խոր ծերութիւնը փայտէ սուրը միայն իր վրան ուներ և երբէք չը

պատահեց որ փայտը՝ երկաթի փոխուէր կամ նոյն իսկ ջարդուէր:

Իսկ երբ մեռաւ նա, փայտէ սուրը հետը գերեզման դրին, պարսից յայտնի մի բանաստեղծ էլ սոյն տողերը արձանագրեց նրա շիրմի վրայ.

«Հանգիստ քեզ, արդար, բարի դատաւոր.

Թէւ լաւ մեծ որկոր ունէիր, խելք հնակարկատի՝
Բայց կշիռդ հաւասար էր և սուրըդ փայտի»...

II

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ԿԱՆԱՆՅ ԾԱՂՐՈՂ ԱՐԲԱՅԱԶՆԻ.

Ո՛չ մի թագաւորի ժամանակ Սպահանի պարսկական շքեղ պալատները չեն տեսել այնքան մեծ զուարճութիւն և յարատեւ խնջոյք, որքան Շահ-Հիւսէյն Սուլթանի օրերով:

Ինքը-շահը յաճախ, երբ դեռ երիտասարդ էր, գալիս էր մտնելու իր եղբօր և որդու շուրջը հաւաքուող արքայազների և պալատականների մէջ. նոցա հետ նրստում էր խմելու, զուարճախօսելու կամ պարողները դիտելու և նուագաճութիւն լսելու: Երբեմն, երբ տեսնում էր որ իր պատկառանք ազդող ներկայութիւնը նեղում էր շահգադաներին և չափաւորում նրանց քէֆը, հրամայում էր տանել իրեն մեծ օրահի ծածուկ վերնատունը, և այնտեղից, առանց տեսնուելու, տեսնում ու լսում էր ամէն բան: Եւ մեծապէս հրճւում էր, երբ աւանատես էր լինում ծայրահեղութեան հասնող զուարճութեանց: Իր եղբայրը, որդին, բոլոր շահգադաները, Շիրազի անուշահամ գինիների ազդեցութեամբ, պարողուհիների հմայիչ ժպիտների և գգուանքների տակ՝ պալատը լեցնում էին աղմուկով, երգերով, և մեծապէս հաճոյք պատճառում շահին:

Այդպէս, մի գիշեր էլ, երբ նա մտնում էր ծածուկ վերնատունը և շահգադաները չը գիտէին նրա ներկայութիւնը, տեսաւ որ ցածում, շքեղ կերակուրնե-

րով լի սփռոցների առաջ, գինու բաժակները առաջնե-
րին, բոլոր շահագրաններն ու պալատականները փոխա-
նակ երգելու, աղմկելու, — մի տաք վէճի մէջ էին մը-
տել, մինչ պարողուհիները անշարժ սպասում էին և
նուազածուները յօրանջում:

Մահը խիստ հետաքրքրուեց թէ ինչ էր անցնում
այնտեղ — ցածում, և սկսեց ակօնջ դնել:

Խօսում էր իր եղբայրը և խօսքն ուղղում մեծ
վեզիրի որդուն, որին էր դարձել ամէն ակնարկ:

— Այ, Մահսուդ միրզա, գոչում էր շահի եղբայրը
բորբոքուած — Երգւում եմ մարգարէի ապարօշով, որ դու
գեռ երեխայ ես և չը գիտես թէ ինչ է նշանակում կի-
նը... Դա, — նահլաթ սատանային — մեզ փորձանքի մէջ ձը-
գող դժոխային ոգու ստեղծած մի քաղցրահամ պտուղ է,
որին ճաշակելու համար հարկաւոր է խիստ լինել. ապա
թէ ոչ, շատ վատ կը տուժի մարդ...

Վեզիրի որդին արհամարհութեամբ թոթուեց ուսերն
ու ասաց ծաղրաձև.

— Երևի ձերդ մեծութիւնը փորձանքի է հասել
մի կնոջ ձեռքով. բայց ես երբէք չեմ կարող հաւատալ,
որ մի կին կարող լինի ինձ խաբել, ինձ ծաղրել կամ
նոյն իսկ փորձանքի մէջ ձգել... Կին ասածդ, ձերդ մե-
ծութիւն, մի երեխայ է կամ մի խաղալիք, որին երկու
մատով կարելի է ճգմել, երբ զգուեցրեց քեզ...

— Երկուսդ էլ սխալ էք, մէջ մտաւ թագաժառան-
գը — իմ հայրս միշտ ասում է — Թող Աստուած երկա-
րացնէ հօրս կեանքը — որ կնոջ վատ ու լաւ լինելը՝
տղամարդուց է կախուած, եթէ խիստ վարուես՝ կենը
քեզ հնազանդ կը լինի և դու նրան կը կառավարես.
Իսկ եթէ թոյլ լինես, նա քեզ խաղալիք կը շինի և
դու՛ն կը լինիս նրա գրաստը... Իմ կարծիքով ո՛չ պէտք
է շատ խիստ լինել կնոջ հետ և ոչ էլ շատ թոյլ. ա-
մեն բանի միջակը միշտ լաւ է...

— Ձերդ մեծութիւնը խելօք է խօսում, ասաց վե-
զիրի որդին — բայց, դարձեալ կրկնում եմ, չեմ ճանա-
չում մի կին, որ կարող լինի ինձ խաբել կամ փորձան-
քի մէջ ձգել... Այդպիսի կին չը կայ աշխարհիս վրայ,
քանի դեռ խելքս գլխումս է... Վկայ մեծ մարգարէն,

ահա գրադ եմ գալիս 1000ի դիմաց 1000 ոսկով, որ եթէ գտնուի մի կին, որ ծաղրի ինձ կամ խաբի որ և է բանի մէջ, այդ 1000 ոսկին ես կը տամ ձեզնից որին որ կամենաք...

Այդ միջոցին պալատականներէց մէկը, որ դեռ չէր խօսել, խօսք առաւ և ասաց.

—Թող ձերդ վսեմութիւնը իր 1000 ոսկին ինձ համար պահի, եթէ երբ և իցէ խոստովանուէք, որ խաբուել էք մի կնոջից կամ ծաղրուել... Միայն թէ ձերդ վսեմութիւնը չը վճռի փախչել սիրուն կանանցից, կամ հեռանալ դէրւիշների մօտ...

—Քաւ լիցի...—գոչեց Մահսուդ միրզան—այսուհետեւ, ընդհակառակն, ես աւելի պիտի ընկնեմ կանանց ետեկից և պիտի տեսնէք որ Շիւքիւր խանը իմ 1000 ոսկու վրայ կ'աւելացնի մի ուրիշ հազարն ևս:

—Ուրախութեամբ. ասաց Շիւքիւր խանը—մէկ ամիս թող տեի մեր գրաւը. 1000 ոսկին ձեզ ղուրբան, եթէ տղամարդը յաղթի կնոջ...

Բոլորը կասկածանքով գլուխները շարժեցին, իսկ վեզիրի տղան, աւելի քան հպարտ՝ գոչեց.

—Պիտի տեսնէք, աղաներ...

—

Մինչ տեղի էր ունենում մեծ սրահում այդ վիճաբանութիւնը և շահն էլ իր վերնատան մէջ կողքին կանգնած վեզիրին դարձած ասում էր—

—Վեզիր, 1000 ոսկի էլ ես կը տամ որդուդ, եթէ նրա քիթը ողջ մնայ մինչև մէկ ամիս. բայց, երդւում եմ, ո՛չ մի դատաստան կամ հատուցումն, եթէ որդիդ նոյն իսկ մեռնի կնոջ ձեռքով հասցրած փորձանքից...

Մինչ այդ, ասում եմ—խօսակցութիւնները տեղի էին ունենում, ներքիններից մէկը, որ լսել էր ամեն բան և պաշտօն ունէր շահագրանների մէջ պատահած հետաքրքիր տեսարանները գնալ հարեմի կանանց պատմելու անդադար—վազելով հարեմխանէն մտաւ և այնտեղ հաւաքուած թագուհիներին և պալատականներին կանանց պատմեց եղած վէճի մասին:

Թագուհիները սաստիկ բարկացան Մահսուդ-միր-

զայի արհամարհական խօսքերը լսելով, իսկ պալատականների կանայք մինչև իսկ գտան, որ հարկաւոր էր վեղիւրի որդու այդպիսի լրբութեան մասին գանգատել շահին:

— Իզուր էք տաքանում, ասաց թագուհիներէջ մէկը. շահը անշուշտ իր վերնատնից լսած կը լինի ամէն բան: Մեզ հարկաւոր է այժմ մի հնարք մտածել ջարդելու այդ՝ կանանց ծաղրող արքայազնի քիթը այնպէս, որ որտեղ իրը պատմի, այնտեղ էլ մերը չը մոռանայ յաւիտեան... եկէք, կանայք, մտածենք մեր վրէժը առնելու և մեր ոյժը ցոյց տալու... Ա՛խ, թէ ես թագուհի չէի լինիլ...

— Ի՞նչ կանէիր, հարցրեց մեծ թագուհին.

— Ի՞նչ... նախ այդ յանդուգնին կը գրաւէի, լետոյ երբ մօտս գար, մի լաւ ծեծել կը տայի...

— Ոչինչ բաներ են դրանք, խօսեց երկրորդ թագուհին — Ի՞նչ կը լինի ուրիշի ձեռքով ծեծել տալը. քաջ էք, ինքներդ, ձեր ձեռքով մի այնպէս խաղ խաղացէք նրա գլխին, որ թէ՛ բոլորս, շահն էլ մեզ հետ — ծիծաղենք և թէ՛ Մահսուդ-միրզան ալ ևս չը համարձակուի մեզ ծաղրել...

Եւ երբ վէճը այստեղ էլ սաստկանում էր ու ոչ ոք մի լաւ բան չէր կարողանում մտածել, յանկարծ կանանցից մէկը խօսք ուղեց և ասաց.

— Ես նրան կը պատժեմ, խանումներ, միայն երդւեցէք, որ ոչ ոք լուրը այստեղից դուրս չի տանի:

Խօսողը պետական քարտուղարի կինն էր, որ լալտնի էր պալատում ոչ միայն իր հրաշալի գեղեցկութեամբ, ալ և աշխոյժ, տաք, սրամիտ և յաւիտեան ընաւորութեամբ: Թագուհիները սաստիկ սիրում էին նրան, որովհետեւ Զօհրա խանումը ոգելից, կատակաբան, զուարճացնող, աշխոյժ և սիրալիւր կին էր, շատ ընդունւած պալատում:

— Դ՛ո՛ւ. գոչեց նրան մեծ թագուհին — ապա, մեզ ասա թէ ի՞նչ ես մտածել:

— Ձեմ ասի, ժպտաց Զօհրա խանումը — երբ ամեն ինչ կատարուի՝ կիմանաք:

— Զգոյշ կաց, ծիծաղեց թագուհին — ամուսինդ

շատ նախանձոտ է և վայ է քեզ, որ իմացաւ թէ ինչեր ես անում...

Եւ դրա համար էլ, ասաց Ջոհրա խանումը—բերէք ղուռանը, ձեռքներդ դրէք նրա վրայ, երդուէք որ գերեզմանի պէս լու պիտի մնաք մինչև որ ես իրաւունք չը տամ պատմելու... Մտածեցէք. եթէ մի բառ ասել էք ուրիշի, թէ ես կը կորսուեմ և թէ շահադէն անպատիժ կը մնայ:

Բոլորը երդուեցին. բոլորը խնդրեցին Ջոհրա խանումից՝ անելիքի գոնէ մի մասը յայտնել, բայց նա մերժեց նոյն իսկ մեծ թագուհուն և սա համոզուեց, որ բացարձակ գաղտնապահութիւնը ամէնից լաւ բանն է:

—

Այդ դէպքից անցել էր 15—16 օր: Մահսուգ միրզան ինքն իսկ մուացել էր իր գրազը. մուացել էին թագաւորը, վեզիրը և պալատականները, որովհետեւ միմեանց արագ կերպով յաջորդող քաղաքական անցքերը՝ բոլորի մտքերն էին ջրաղեղրել: Շահ Հիւսէյն սուլթանը իր որդուն Թաւրէզ էր ուղարկել, Շիրազի կողմերում ապստամբ ցեղեր էին յայտնուել և պալատականներին շատերը մեկնել էին Սպահանից:

Եւ Մահսուգ-միրզան անհոգ ու միշտ զուարթ, զբօսնում էր Սպահանի բազարներում ու փողոցներում և առիթը չէր փախցնում գեղեցիկ կանանց ետեւից, ընկնելու: Մի օր էլ, երբ ցերեկով, մենակ, անցնում էր մի մեծ փողոցով, յանկարծ դիմացը եկող կանանցից մէկը նայեց նրան, երեսի ծածկոցը բարձրացրեց, ցոյց տրւաւ մի գեղեցիկ—առողջ դէմք և այնպէս նշանական կերպով ժպտաց, որ Շահադալի սիրտը դող եղաւ:

Ո՞վ է այս կինը, մտածեց նա—երեւի հաւանեց ինձ և ուզում է հետս ծանօթանալ. լաւ տնից է երևում...

Ու հետեւեց նրան: Կինը արագացրեց քայլերը: Շահադան նոր միայն նկատեց, որ աղախին էլ ունէր նա. և սակայն շարունակեց նրանց ետեւից գնալ:

Կինը մի քանի անգամ դարձաւ, խուլ թնկիւններում մի քանի անգամ էլ սիրուն դէմքը ցոյց տուաւ շահադալին և ապա, երբ մտել էին կողմնակի փողոց-

ներ, յանկարծ կանգ առաւ, մի քանի խօսք փսփսաց աղախինն և թշուառ շահագաղի աչքից աներևոյթացաւ՝ արագութեամբ ծռուելով դէպի մի այլ փողոց:

Շահագաղէն ուզեց վազել նրա ետեւից, բայց աղախինը կտրեց նրա առաջ և ցած ձայնով ասաց.

— Խանութս խնդրում է ետեւիցը չը գնալ... բայց եթէ աղան ուզում է խանութին տեսնել, թող այս գիշեր, ազանից 2 ժամ յետոյ գալ Շահվերան փողոցի անկիւնը և ինձ սպասի...

— Իրաւ, ասաց շահագաղէն յուզուած— խանութը ուզում է ինձ իր տանը ընդունել:

— Այո... բայց մենակ պիտի գաս և սպասես մինչև որ քեզ մօտենամ:

— Իսկ ինչպէս ճանաչեմ քեզ:

— Ես կը մօտենամ և կը խօսեմ. այնտեղ մի մեծ քար կայ, նրա մօտ կանգնիր...

Եւ աղախինն էլ արագութեամբ անհետացաւ:

Շահագաղէն մնաց մտախոհութեան մէջ: Արդեօք թակարդ չէին լարում իր դէմ, սպանելու, կողոպտելու... Հէ, բայց ո՞վ շահ ունէր իրեն սպանելու մէջ. և եթէ նոյն իսկ կողոպտէին, մեծ բան էր մի քանի ոսկի կորցնել... Բայց ոչ, նա զէնք կը վերցնէր հետը. փողոցն էլ յաւտնի փողոց էր և միշտ պահապաններով լի, որովհետեւ բազարի ճիշտ կողքին էր... Մնում էր ուրեմն լաւ զինուել, իր ծառաներին էլ իմաց տալ ո՞ր փողոցը գնալը և կատարել խանութի պատուէրը: Մանաւանդ որ այնպիսի գեղեցիկ կին, այդքան հրապուրիչ աչքերով, առողջ, հիանալի դէմքով...

Վճռեց անպատճառ գնալ: Անհամբերութեամբ սպասեց զիշերուան, յետոյ լաւ զինուեց և զգուշութեամբ քայլեց դէպի նշանակուած տեղը, գտաւ մեծ քարը, նստեց նրա վրայ և սպասեց: Թէև ամառ էր, բայց պարսկական ամէն մի քաղաքի փողոցները, մուսթը ընկնելուն պէս՝ ամալանում են: Շահագաղէն գտընւում էր լիովին մենակ:

Որոշած ժամանակից շուտ գնացած լինելով, սպա-

սեց երկար և ձեռքը գէնքի վրայ, անդադար շուրջն էր նայում, որ չը լինի թէ յարձակուէին վրան:

Բայց ոչինչ չը պատահեց և քիչ լետոյ միջան միջից տեսաւ մի կնոջ, որ մօտեցաւ, հազաց և ասաց.

Գնանք, աղա, խանութը սպասում է քեզ. ո՛չ մի տղամարդ չը կայ տան մէջ:

— Իսկ հեռո՞ւ է տունը:

— Միայն յիսուն քայլ. ետեւիցս եկ:

Շահագորէն, միշտ ձեռքը գէնքի վրայ, զգուշութեամբ շուրջը նայելով՝ հետեւեց աղանին:

Յիսուն քայլ ասի կողմ, աղախինը կանգ առաւ մի մեծ և շքեղ դրան առաջ և դուռը բաղխեց:

Քիչ լետոյ դուռը բացուեց և շահագորէն ներս մտնելով՝ տեսաւ որ դուռը բաց անողը ինքը—խանութն էր, այժմ տնային կիսաբաց հագուստով և ասնքան զմայլելի ու գեղեցիկ, որ նա հիացած՝ ո՛չ մի բառ խօսել չը կարողացաւ:

— Բարեւ եկար, Մահսո՞ւղ միւրգա, ասաց կինը—ես քեզ վաղուց ուզում էի տեսնել:

— Ա՛հ, դու ինձ ճանաչո՞ւմ ես, խանութ—գոչեց շահագորէն զարմացած:

— Ո՞վ չէ ճանաչում մեծ վեգիրի սիրուն որդուն, որին ամեն կին ցանկանում է... Երջանիկ եմ, որ իմ տունս եկար. այժմ ներս մտնենք և պիտի տեսնես թէ մտածդ տունը հասարակ տուն չէ:

Եւ իրաւ, խանութը նրան տարաւ շատ շքեղ զարդարուած մի սենեակ, ուր, մեծ լուսամուտները բաց նայում էր ծաղկալից բազի վրայ: Նստեցին նոքա ճոխ պատրաստուած ընթրիքի մօտ: Կային շիշերով մաքուր, ընտիր գինիներ, քաղցրեղէն, ամենալաւ պտուղ, համադամ կերակուրներ:

Եւ շահագորէն շատ ուզեց իմանալ, թէ ո՞վ էր այդ կինը: Մանաւանդ որ տան մէջ ո՛չ մի տղամարդի կամ ներքինու նշոյլ չը կար և այժմ նա կատարելապէս ապահով սկսեց զգալ իրեն:

Մինչ այդ՝ խանութը գրաւիչ ժպիտով մերժեց նրան ասել իր տնունը, լցրեց բաժակի մէջ յստակ գինին, մատոյց, ապա հրամցրեց կերակուր, պտուղ և

այնքան հմայիչ էր նրա վարմունքը, այնքան սիրալիր ու գգուանքներով լի, որ գինիի հետ այդ բոլորը միացած, կատարեալ արբեցութեան մէջ ձգեցին վեզիրի որդուն:

Այժմ երիտասարդը այլ ևս ոչինչ չէր մտածում, եթէ ոչ՝ ունենալ այդ հրաշալի կնոջ իր գրկում, վայելել նրան, լսել նրա ձայնը և երբէք չը բաժանուել նրանից:

Բայց կինը չափաւորում էր նրա խանդը, յորդորում էր խանել, ուտել և սպասել դեռ մինչև քնելու ժամանակը: Եւ շահագրէն խմում էր. հանեց վերարկուն, շոգել սկսեց, հանեց մի կողմ նետեց գլխարկը, լետոյ ծիծաղելով դուրս ձգեց գոտուց սուրը, ատրճանակը և գլուխը դրախտային կնոջ ծնկների վրայ, ուտում էր նրա՝ դէպի իր բերան պարզած պտուղը կամ քաղցրեղէնը և համբուրներ դրոշմում մատուցանող մատների վրայ...

Այսպէս արբշիւ անցաւ մի երկու ժամ: Վերջապէս սեղանը հաւաքեցին և երբ աղախինը վերջին պընակն էր տանում, խանումը դարձաւ նրան և ասաց բարձրաձայն,

— Անկողինը տանիքի վրայ փռիր, ներսը շատ շոգ է...

— Ա՛հ, այո՛, այո՛, գուցե շահագրէն — բաց երկնքի տակ ունենալ քեզ իմ գրկում, վայելել...

Այժմ արդէն այլ ևս հաշիւ չէր տալիս իր ասածների մասին և կատարեալ արբեցութեան մէջ էր. կնոջ գլխից ժպիտների, փափուկ ձեռքերի գգուանքի և հրմայիչ խօսքերի ազդեցութեան տակ:

Քիչ յետոյ աղախինը եկաւ ճրագները հանգցնելու, և յայտնեց որ անկողինը տանիքի վրայ նրանց էր սպասում: Խանումը և շահագրէն ձեռք ձեռքի տուին և տանիքն ելան: Այնտեղ, մի կողմում, փռած էր մի փառաւոր անկողին: Շահագրէն արբշիւ սկսեց հանուել պառկելու:

— Իսկ դո՛ւ, դարձաւ նա խանումին:

— Ես ևս, ժպտաց խանումը և դանդաղութեամբ սկսեց գլխի շորը քանդել:

Շահագրէն անհամբեր, շտապով հանուեց և ընկաւ ներքնակի վրայ:

Բայց հազիւ թէ ուզում էր ձեռքերը տարածել և գոչել խանութին

— Ե՛կ...

... Որ զգաց թէ ներքնակը նախ փոսանում էր, ապա բոլորովին գոգացաւ և լանկարձ ներքնակով մէկտեղ մի մութ տարածութեան միջից ցած ոստնելով՝ ընկաւ լերկ գետնի վրայ մեծ բարձրութիւնից...

Ո՛վ չը գիտէ, որ արևելքում շուկաներից մեծ մասը ծածկուած են տանիքներով և տեղ տեղ վերևից մեծ ու լայն երթիկներ ունին ներսում լոյս թափանցելու համար:

Ո՛վ չը գիտէ նաև, որ այդ բազարները մթնանալուց լետոյ կատարելապէս ամայանում են և միայն շրների խմբերն են, որոնք կիտուած ալս-ալն կողմ նընջում են, այլ և բազարի պահնորդները (դարուղաներ) որոնք միմեանցից հեռու, ձիթէ աղօտ ճրագի մօտ նըստած՝ արթուն հսկում են խանութները՝ գողերի դէմ:

Արդ, ահա այդպիսի մի շուկայի տանիքի մեծ երթիկի վրան էր փռուած շահագրէի հարսանեկան անկողինը. և երբ նա պառկել էր, ներքնակը գոգացաւ, անցաւ երթիկի միջով և ահագին դղրդիւնով ընկաւ ճիշտ բազարի մէջ տեղում:

Շուկայի շները, լսելով դղրդոցը, իսկույն, ահագին վոհմակներով յարձակուեցին ընկած ներքնակի և շահագրէի վրայ և ականջ խլացնող աղաղակներով սկսեցին գգգգել թէ ներքնակը և թէ թշուառ, շմած և միակ շապկանց շահագրէին. կտրտեցին ինչ որ կար նրա վըրայ, խածոտեցին ձեռքն ու ոտքը և նրա աղաղակը, ընկած ժամանակ կրած հարուածների ցաւն իսկ չը մեղմացրին, այլ աւելի գրգռեցին շուկայի արթուն հսկողներին...

Եւ ահա, շուկայի պահնորդները, լսելով շների հաջոցը, իրենց փայտերը ձեռքերին՝ վրայ վազեցին, տեսան շահագրէին, գող կարծեցին ու սկսեցին փառա-

ւոր կերպով ջարդել նրա կողերը: Այս երկիրներում գողին կամ մարդասպանին ջարդել-ծեծելը ոչ միայն արգելուած չէ, այլ և յատկապէս, ղուրանով ու շէրիէթով պատուիրած:

Բայց շահադէն, ընկածից, շների խածոտելուց, կերած ծեծից ուշագնաց եղաւ և մեռածի պէս՝ այլ ևս չէր շարժուամ:

Պահնորդները երբ այդ տեսան, վախեցան որ շատ խիստ էին եղել և սպանել էին գուցէ գողին, կանգ առին, շներին ցրուեցին, ապա ճրագով զննեցին դէմքը և զարմացան տեսնելով որ, նախ, գողը՝ գողի կերպարանք չուներ, երկրորդ՝ որ նա միակ շապիկ ուներ իր վրայ և ազնուականի մարմին և երրորդ, որ հետն էլ, թէև կտրտուած, բայց շատ թանգագին կտորով մի ներքնակ կար:

Միմեանց երեսի նայեցին, բացատրելու չափ խելք չը գտան իրենց գլխում և մտածելով ապագայ պատասխանատուութիւնից, բարւոք համարեցին մի կերպ ազատուել կասկածելի, ով գիտէ որտեղից եկած՝ տարօրինակ անձից: Եւ, ընդհանուր վճռով, ներքնակը մի կողմ առին՝ միւս օրը ծախելու և եկամուտը իրենց մէջ բաժանելու համար, յետոյ մէկը շահադէի գլխից բռնեց, երկուսը ոտներէց և այդպէս տարան նորան մօտակայ մի բաղանիք, յայտնեցին որ փողոցումն էին գտել և իրենք փախան:

Բաղնիսպանը իսկոյն զգաց շահադէի բերնից փըշող գինու հոտը և որովհետեւ, գոնէ ի ցոյցս, լաւ միւսիլման էր, նախ մի լաւ թփեց «հարամ ըմպելիքը» փորը լցրած անասունի երեսը, ապա, նկատելով որ անասունի ուշքը վրան չէր, տարաւ բաղանիք, քիչ տորեց, քիչ սառը ջուր կապեց գլխին ու նստեց կողքին՝ մինչև որ «անասունը» ուշքի կը գար:

Շահադէն, երևի սառը ջրից, քիչ յետոյ ուշքի եկաւ, և որովհետեւ սթափուել էր, զարմացած շուրջը նայեց: Նախ չը յիշեց, թէ ինչ էր պատահել, բայց յետոյ, երբ մի առ մի մտաբերեց, կատաղութիւնից սկըսեց լալ:

Ի՜նչ, արդէն խաբուած, ծաղրուած, ծեծ կերած
ԼՈՒՄՍՅՈՅ

և խայտառակուած մի կնոջից և այդպիսի վիճակի մէջ, ինքը, վէզիբի որդին, ընկած մի ստոր տեսակի բաղանիքի անկիւնում:

Ի հարկէ միւս օրը Շահգադէն լալտնեց իր ով լինելը. նրան դրին պատգարակի մէջ, տուն տարան, նա պառկեց հիւանդ՝ թէ կերած ծեծից և թէ զգացած զայրութից մի ամբողջ ամիս. և ի հարկէ ելնելուց յետոյ, մտադրելով խստօրէն վրէժն առնել, ծառաների հետ գտաւ կնոջ տունը և դուռը խստութեամբ բաղախեց, բայց իզուր... նա ձեռքը լոգնեցրեց երկար զարնելով, որովհետեւ ոչ ոք դուռը բացող չեղաւ, և, բացի դրանից, դրացին, երկար բողբոսմից հետաքրքրուած՝ դուրս եկաւ և լալտնեց վէզիբի որդուն, որ աւելորդ էր բաղիսելը, որովհետեւ այդ տունը մի տարուց ի վեր կատարեալ անբնակ էր և որ տունը պետութեան սեփահականութիւնն էր, իրեն - շահի նախկին պալատներէց մէկը...

Եւ այսպէս, քթով մնաց թշուառ շահգադէն. ամաչեց խուզարկութիւն անել, շահին գանգատել և խնդրել իմանալու թէ ով էր մի գիշեր մտել նրա պալատում... Ու այնուհետեւ, երբ մի օր էլ, պալատում քէֆի ժամանակ, պալատական Շիւքիւր խանը հարցրեց Մահսուգ միրզային նրա կարծիքը կանանց մասին, վէզիբի որդին լուրսեամբ ոտքի ելաւ, մի կողմը տարաւ Շիւքիւր խանին, համրեց նրան հազար ոսկին և ասաց.

— Եթէ կուգես՝ կը պատմեմ, բայց ազատիր ինձ ընդհանուրի առաջ ծաղրուելուց:

— Աստուած աղատի, ասաց Շիւքիւր խանը — պահիր քո մէջ՝ եղածը. մեզնից իւրաքանչիւրը կնոջ ձեռքով դաղուել է և ոչ ոք չէ ուզում վէրքերը նորոգել... Յետոյ, մինչև կէս մէջք խոնարհուեց վէզիբի որդու առաջ և աւելացրեց.

— Ողջոյն մեր տանջուած եղբօրը... Շատ էժան ազատուեցիր, զգուշացիր աւելի թանգերից...

Ասում են սր Մահսուգ-միրզան երբէք չը կարո-

դացաւ իմանալ, թէ ինչ կին էր իրեն խալտառակողը
և թէ ով էր թաղաւորին պատմել ամեն բան ու ի-
րեն՝ նրա մշտական ծիծաղին ենթարկել...

Չ'իմացաւ, բայց այնուհետև զգուշացաւ և միշտ
խուսափում էր կանանց մասին եղած վէճերից:

Վ. ՓԱՓԱՋԵԱՆ
